

RECENZIO: FÓKUSZBAN A NYOMVONAL

ILON GÁBOR¹

Magyar Régészet 15. évf. (2025) 2. szám, pp. 44–46.

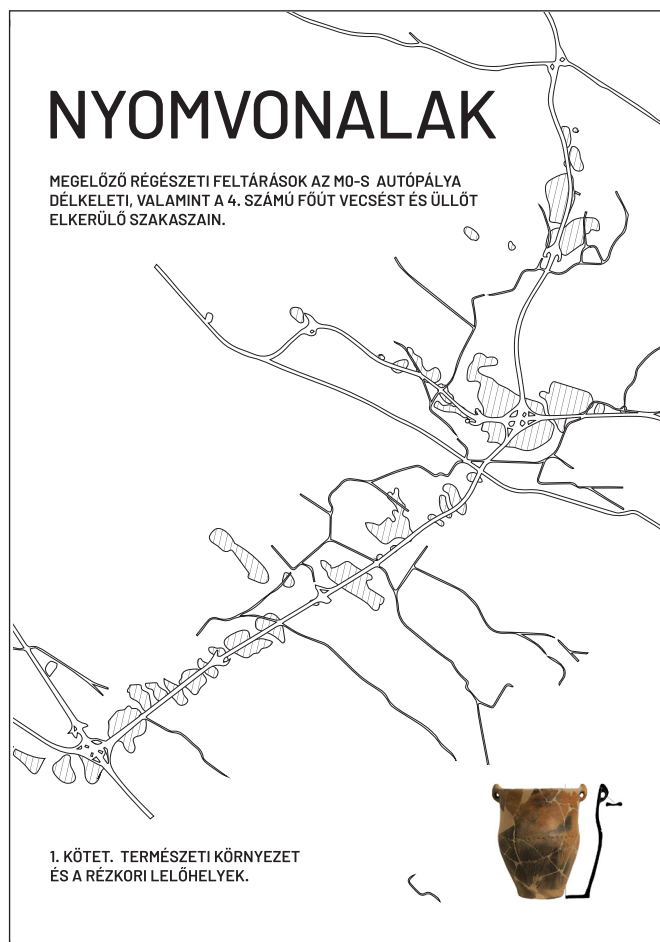
Még éppen időben! Értsd, így megérhettem a 2006-ban Szentendrén megjelent, Tari Edit által szerkesztett, Régészeti kutatások másfél millió négyzetméteren című, a Pest megyei Múzeumi Füzetek Új sorozat 7. számaként kiadott „előzetes közlemény” igazi tudományos változatát. A részletező első kötetre ugyanis közel két évtizedet kellett várni. A kiadvány megjelenését a Nemzeti Kutatási Alap támogatta.

A kiadvány a 2001 nyara és 2006 tavasza között, az M0-s autópálya dél-délkeleti és a 4. számú főút Vecsést és Üllőt elkerülő szakaszán folytatott kutatásoknak (36 km hosszú nyomvonalszakaszon 47 lelőhely) a *Természeti környezet és a rézkori lelőhelyek* nevű egységét mutatja be. A 2008 végéig tartó leletfeldolgozás során 400 ezer régészeti és több mint 50 ezer archaeozoológiai lelet került a múzeum gyűjteményébe. A feldolgozást követően 13 szerző 13 tanulmánya vagy egy évtizedig Csipkerózsika-álomba merült. Ez idő alatt nem mellékes történetek voltak a hazai muzeológiában és régészetben, amiből természetesen a szentendrei múzeum sem maradt ki. Az események nem segítették elő sem a tudományos feldolgozásokat, sem azok kiadását. Egy kedvező „csillagállásnak” köszönhetően, támogatói légkörben a szerkesztők azonban „elővehették” a szerveren „porosodó” tanulmányokat.

A szerkesztői Előszót, amely a hajdani régészeti kihívást és annak eredményeit foglalja össze, a könyv címében szereplő első blokként hét, a lelőhelyek teljes időintervallumát (a neolitikumtól az Árpád-korig) lefedő természettudományos tanulmány követi.

Az elsőben (pp. 10–16) Sümegi Pál, Patay Róbert és Töröcsik Tünde összefoglalták az feltárásokhoz kapcsolódó *környezettörténeti* (geológiai, szedimentológiai, talajtani, archeobotanikai, archeomalakológiai és a gerinces archaeozoológiai) vizsgálatok célját. Ezek összehasonlító értékelésével az egyes régészeti kronológiai horizontok, valamint régészeti kultúrák környezeti hátterét, a területen megtelepült egykori közösségek közvetlen és tágabb környezetét, annak változásait próbálták rekonstruálni.

Az ember életének létalapját képező *talajok* vizsgálati eredményeit Sümegi Pál és Páll Dávid Gergely írták le (pp. 18–29). Megállapították, hogy mivel az éghajlati adottságok közel azonosak, a Gödöllői- és Monori-dombság ékszerűen kiemelkedő térszíne, az északnyugati-délkeleti irányú völgyrendszer és a völgyeket

Patay Róbert és Rajna András (szerk.), *Nyomvonalak. Megelőző régészeti feltárások az M0-s autópálya délkeleti, valamint a 4. számú főút Vecsést és Üllőt elkerülő szakaszain.* 1. kötet.

Szentendre: Ferenczy Múzeumi Centrum,

2024. 227 old., CD.
ISBN 978-615-5860-37-9

¹ Régész, független kutató. E-mail: ilon.gabor56@gmail.com

elválasztó harmadidőszaki üledékekkel, illetve lösszel fedett magaslatok, a lejtőkön kialakuló váltakozások következtében a talajadottságok sávosan fejlődtek ki a vizsgált régióban. Az egyik legfontosabb paleo-ökológiai háttér-lelőhely a történelmi térképeken a „Kutya kaparásnak”, illetve a ma Maglódi-völgynek nevezett hely torkolatában, az Ecser 6. és 7. lelőhelyek között fekvő allúvium volt. A szerzők világosan kifejtik a talajok típusaival (pl. barna erdei, csernozjom), a mészsziprétég kialakulásának kezdetével (Kr. e. XI–X. évezred) és végével (bronzkor vége, I. évezred) kapcsolatos kérdéseket, továbbá érintenek számos más problémakört, amelyek az emberi közösségek életét befolyásolták. Ecser 7. késő szarmata kori lelőhely üledékeinek elemzéseit részletesen közlik és értékelik.

Az előkerült négy *csiga* és két *kagyló* (Mollusca) fauna 215 egyedének döntő többsége (147) a folyami tompakagyló (*Unio crassus*) fajhoz sorolható a késő rézkori badeni kultúra időszakából. Ezeket táplálkozás, ékszerkészítés (1 átfűrt darab) és takarmányozás céljából gyűjthették – írják a malakológiáról szóló fejezet szerzői, Sümegi Pál, Gulyás Sándor és Hupuczi Júlia. Jelentősek az Ecser 2. és 6. lelőhely egy-egy gödréből származó miocén korú agyarsigák megmunkált héjai, amelyek regionális eredetűek és ékszer-alapanyagként hasznosították azokat (pp. 30–37).

Herbich Katalin *archeobotanikai* tanulmányában (pp. 39–52) a lengyeli kultúrától az Árpád-korig találunk adatokat. A 13 lelőhely 121 talajmintájából 68-ban volt növényi maradvány; ezek az Ecser 6., Üllő 1., 2., 5. és 9., Vecsés 83. lelőhelyekről kerültek kiiszapolásra. A részleteket a CD-melléklet táblázatain tanulmányozhatjuk. Külön kiemelendőnek tartom az akkoriban (azaz a 2000-es évek elején) egyáltalán nem, s manapság is csak ritkán felhasznált forrásanyag, a paticsok (agyagtapasztások) vizsgálatát az Ecser 6. badeni településének esetében.

A megelőző ásatás anyagából nagy mennyiségű *szenült faanyag* került meghatározásra. Ezt a munkát Náfrádi Katalin jegyzi (pp. 54–61). A legtöbb objektumból a tölgy nemzetséghez tartozó fajok ismertek. Mellettük a szil, kőris, juhar és a gyümölcsfélék maradványai fordultak elő a legnagyobb mennyiségben. Mindezekből nem csak egy-egy kor helyi növényzetének rekonstrukciójára következtetett, de az egykori növénytakaróra gyakorolt emberi hatást is kimutatta.

A *pollenanalitikai* vizsgálatok eredményeit Bodor Elvira, Töröcsik Tünde és Sümegi Pál írták meg (pp. 62–75). Ebből kiemelendő a rézkor, amelynek második felében egyre erőteljesebb emberi hatás, tartós megtelepedés és mezőgazdasági tevékenység tükröződik a vizsgált területen.

A még ma is unikálisnak számító mikroszkópos növényi *fitolitok* elemzéséről Persaits Gergő írása ad számot (pp. 76–87). Az általuk megrajzolható vegetáció elsősorban az emberi tevékenységhez köthető és nem a klimatikus viszonyokhoz.

A *környezettörténeti* vizsgálatokat Patay Róbert, Sümegi Pál és Töröcsik Tünde foglalták össze (pp. 88–96). Az első, foltszerű, neolitikum végi (lengyeli kultúra) emberi hatások után a nagyságrendekkel komolyabb környezetátalakítás a badeni kultúra közösségeihez köthető. Az általuk kialakított halmaztelepülésekből, mezőgazdasági területekből és természetes erdőfoltokból álló mozaikos rézkor végi táj egészen a római korig fennmaradt. Ekkor a dunai átkelőhelyek és a hozzá kapcsolódó kereskedelmi útvonalak gazdasági hatásait is kihasználó szarmaták a korábbi 50-50%-os antropogén és természetes tájszerkezetet átalakították, és a természetes erdei növényzetet 20% körüli szintre csökkentették. Ez a kultúrtáj a közép-korban állandósult.

A régészeti anyag feldolgozását bemutató első cikkben Patay Róbert az *Ecser 6. rézkori településrészlet* három objektumának viszonylag kis mennyiségű, kora és középső rézkori jellegzetességeket mutató kerámiaanyagát (1. melléklet) és állatcsontjait (2. melléklet) közölte (pp. 98–127). A 2183. számú gödréből előkerült szervesanyag-maradványokból végzett ^{14}C vizsgálatok eredménye alapján ezeket a lengyeli kultúra kései fázisára, azaz annak III. periódusának elejére keltezte.

Szintén Patay Róbert jegyzi *A Baden-komplexum települése Ecser és Maglód határában* című fejezetet (pp. 128–195). Ez a két tanulmány a kötet második egységének gerince, ami a címbe kiemelés is indokolja. Ecser 6., Maglód 1. és Ecser 2. lelőhelyekre terjedt ki egy késő rézkori település. Itt 14 objektumból 15 emberhez tartozó csontmaradvány mellett nagy számban elsősorban szarvasmarhák csontvázai kerültek elő. A település kerámiája a V. Němejcová-Pavúková által kidolgozott rendszerben a klasszikus-kései

klasszikus badeni időszakba sorolható, ahol a korábbi fokozat jellegzetességei csak szórványosan tűnnek fel. A többnyire keverten, ugyanazokból az objektumokból származó, a klasszikus és fiatalabb klasszikus fázisok finomabb horizontokra bontása nem volt lehetséges. A ^{14}C adatok szerint a település létezését 4565–4400±40 BP, / 3300–3000 cal BC idősakra keltezték. A 283. számú gödörből származó díszített falmaradványok a kultúra földfelszínre épített, tapasztott falú, esztétikusan díszített épületeinek bizonyítékai. A település lakossága intenzív környezetátalakító tevékenységet folytatott, amit a természettudományos feldolgozások igazoltak. A nagyállattartás (elsősorban szarvasmarha és kiskérődzők) mellett a növénytermesztésnek is fontos szerepe volt.

Oross Krisztián e nagy kiterjedésű késő rézkori település 9 db szarvasmarha csontból készített ^{14}C -mérésének adatait értelmezte és modellezte (pp. 196–205). Az előbb már idézett időintervallumon túl megállapította, hogy két kronológiai modell alapján a Baden-komplexum klasszikus időszakában lakott település feltételezhető. Nem zárható ki, hogy a feltárt település középső részén a használat kezdete egy-két generációval megelőzte a külső részek legkorábbi keltezett aktivitásait. Néhány mérés alapján az sem elképzelhetetlen, hogy a legkorábbi jelenlét röviddel megelőzte a kultúra klasszikus időszakának általánosan elfogadott, Kr. e. 3350 körüli kezdetét. Megjegyzni, hogy felvetéseit csak további, körültekintően megtervezett radiokarbon keltezési programmal lehetne igazolni vagy cáfolni.

A badeni település pattintott kőeszközeit Priskin Anna dolgozta fel (pp. 206–215). Az előkerült eszköztípusok (sarlópenge, kés, vakaró) természetesen ebben az időszakban is általánosan elterjedtek. A nyersanyag-felhasználás tekintetében megállapította, hogy a késő rézkorban a hidro- és limnokvarcit továbbra is népszerű és viszonylag könnyen beszerezhető nyersanyag, az egyes tűzkőtípusok nagy mennyiségű használata az újkőkorkhoz és a bronzkorkhoz hasonlóan jelentős, míg az obszidián és a szarukő felhasználása visszaesett.

E késő rézkori település állatcsontjait Tugya Beáta határozta meg és értelmezte (pp. 216–221). A két domináns állatfaj a szarvasmarha (98 egyed) és a kiskérődzők közül elsősorban a juh (81 egyed) volt, továbbá 26 sertés, 12 kutya, 4 ló maradványai voltak azonosíthatóak. A vadászott és halászott fajok mennyisége még az 1%-ot sem érte el; azt, hogy e kiegészítő tevékenységek közül melyik volt fontos, alapvetően a lelőhely környezete határozta meg. A fejezet természetesen az áldozati állatok kérdésére is kitér.

A könyv jól olvasható tipográfiával készült. Tiszták, esztétikusan és jól tanulmányozhatóan szerkesztettek a képmellékletek (térképek, fotók, rajzok). Nagyon impozáns a CD-n a Patay Róbert badeni tanulmányát kiteljesítő 545 igényesen elkészített képtábla.

Sajnálom, hogy sem a könyv, sem a CD mellékletek aláírásai nem szerepelnek angolul, hiszen ezek érdemi információkkal egészítenék ki a rövid, idegen nyelvű absztraktokat.

A vállalkozást kiemelkedőnek és követendőnek tartom! Miért? Azért, mert egyetlen ilyen kiadványt sem tett le a hazai régészet a nagyberuházásként folytatott útépitések megelőző ásatási kampányaiból az elmúlt, közel négy évtized alatt a tudomány asztalára. E sorok szerzője korábbi, az 1997–2012 közötti időszakot tárgyaló áttekintése e periodika 2013. évi nyári számában jelent meg, ami teljessé teszi előbbi kijelentésemet. Hiányoznak a hasonló kötetek a M1, M3, M5, M7 autópályák nyomvonalai esetében. Legfeljebb hosszabb-rövidebb népszerűsítő áttekintéseket és „válogatásokat” emelhetünk le a polcra.²

Forgassuk tehát örömmel ezt az alapos munkát, amelynek folytatását (2. kötetét) októberben már kézbe vehetjük.

A kiadvány online is elérhető a Ferenczy Múzeum honlapján: https://femuz.hu/wp-content/uploads/2025/02/Nyomvonalat_online.pdf

² Példák a teljesség igénye nélkül: *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései*. Budapest, 1997; M7 egy szakasza: *Gördülő idő*. Budapest–Kaposvár, 2007; *Régészeti feltárások az M7–M70 autópálya Zala megyei nyomvonalán, 1999–2008*. Zalaegerszeg, 2008; „Válogatások”: *Régészeti kutatások az M0 autópálya nyomvonalán I. /őskor/* Budapest, 1992; M3: *Ante viam stratam*. Budapest, 2013; M35 és M4: *Sztrádaörökség*. Debrecen, 2021. Egy-egy lelőhely monografikus feldolgozása: pl. Vaday A. et al. *Kompolt-Kistér. ... Leletmentő ásatás az M3-as autópálya nyomvonalán*. Eger, 1999. és M86: Ilon G. et al. *Szombathely–Zanat késő urnamezős korú temetője és a lelőhely más ő- és középkori emlékei*. Budapest, 2011.